

ค้นหาความหมาย-ในเรื่องปรัมปรา (17)

โดย ศ.กิริติ บุญเจือ
มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น
ราชบัณฑิตยสถานปรัชญา

ชะตาลิขิต – เทวลลิขิต

ตามทฤษฎีกระบวนทัศน์ที่ 5 ของเรา (ดู ชุดเซนต์จอห์นสอนปรัชญาภาษาง่าย เล่มต้น หน้า 64-85) เราได้ทำการศึกษารู้อาว่ากระบวนทัศน์ที่ 1 ของมนุษย์ยุคค้ำบรรพ์เชื่อว่าโลกไม่มีกฎเกณฑ์ เหตุการณ์ทั้งหลายจึงเกิดขึ้นตามน้ำพระทัยของเบื้องบน น้ำพระทัยของเบื้องบนจึงเป็นอำนาจสมบูรณาญาสิทธิ จะต้องการให้อะไรเป็นไปอย่างไรก็ได้ มนุษย์จึงเป็นเหมือนสัตว์เลี้ยงของเบื้องบน ทรงพระประสงค์อย่างไรมนุษย์ก็ต้องยอมจำนนทุกประการโดยไม่มีสิทธิ์ และไม่มีทางเลือกหลีกเลี่ยงไปทางไหนและอย่างไรได้ สิ่งที่มนุษย์จะพึงกระทำได้ดีที่สุดก็คือพยายามเอาใจเบื้องบน ทำตัวให้เบื้องบนพอพระทัย อย่างน้อยก็เพื่อมิให้ถูกถล่มถ้านถ้าน อย่างมากอาจได้รับความโปรดปรานบันดาลอะไรๆ ให้ก็ได้ที่จะทำให้ผู้โปรดปรานได้เปรียบคนอื่นและสิ่งอื่นๆ ทั้งหลายในเอกภพ น้ำพระทัยของพระเจ้าในกระบวนทัศน์นี้จึงเป็นเทวลลิขิต(predestination) คือ ลิขิตมาอย่างไรแล้วมนุษย์จะทำอะไรก็เปลี่ยนไม่ได้ นอกจากเบื้องบนจะยอมเปลี่ยนน้ำพระทัย

ครั้งปัญญามนุษย์พัฒนาถึงกระบวนทัศน์ที่ 2 คือเชื่อว่าโลกมีกฎเกณฑ์ แม้จะมีเทพเจ้า เทพเจ้าก็อยู่ใต้กฎเกณฑ์ของเอกภพ ก่อนจะตีความออกมาได้ว่ากฎเกณฑ์ของเอกภพเป็นอย่างไร นักปราชญ์แห่งยุคโบราณตอนต้นก็ประดิษฐ์คำขึ้นแสดงความเชื่อกฎเกณฑ์ที่อยู่เหนือเทพเจ้าทั้งหลายว่าชะตาลิขิต(Fate) อันเป็นกฎเดรตรงไม่เข้าใครออกใคร ไม่ไว้หน้าใครแม้เทวราชสูงสุด ตอนแรกๆ คงเข้าใจอย่างคลุมเคลือ ต่อมาก็จะมีผู้พยายามเข้าใจในทำนองต่างๆ เช่นแยกชะตาที่ให้คุณแก่มนุษย์ว่าโชค(Fortune) และชะตาที่ให้ร้ายว่าเวรกรรม(omen)เป็นต้น ชะตาจึงได้ครอบงำจิตใจและสร้างความเครียดให้กับชาวกรีกโบราณเป็นอย่างมาก จึงมีคำจำนวนมากที่ใช้เรียกสิ่งๆ ที่พวกเขาไม่เข้าใจนี้ บางทีก็แสดงความเข้าใจแบบบุคลาธิษฐาน

โฮเมอร์เรียกอำนาจลึกลับนี้ว่า มอยรา(Moira) ยังไม่มีอะไรสื่อว่าเป็นบุคลาธิษฐาน จึงเป็นชื่อเรียกอำนาจลึกลับที่น่ากลัว แม้แต่เทพทั้งหลายก็ยังกลัว โดยยืนยันไม่ได้ว่าเป็นอะไร มาจากไหน โฮเมอร์ยังใช้อีกหลายคำในความหมายเดียวกัน เช่น อายซา(Aisa) อายสิโมน(Aisimon) อายสิโมนเอมาร์(Aisimon Eemar) มอร์สิโมน(Morsimon) มอร์สิโมนเอมาร์(Morsimon Eemar) แกร์(Keer) แกรเรส(Keeres) โฮเมอร์แสดงชัดเจนว่าเทวราชชูตนเองก็ต้องยอมจำนนต่อชะตาเพราะหาคปัญญาจะแก้ไข เช่นปล่อยให้ไอโรสซาร์พีดีน(Sarpedon) ตายไปตามชะตากรรมอย่างช่วยอะไรไม่ได้ แม้จะกรรแสงเส้าสลดพระทัยสักปานใดก็ตาม พระองค์ทรงส่งสารชะตากรรมของเฮกเตอร์(Hector) แต่ก็ช่วยอะไรไม่ได้

ฮีเสียด ไม่แสดงความเชื่อในเทวลลิขิตเลย มีแต่ข้อความที่แสดงความเชื่อในชะตาลิขิต ซึ่งฮีเสียดแสดงออกแบบบุคลาธิษฐานเป็นเทพี 3 องค์พี่น้องช่วยกันปั่นด้ายชะตาชีวิตของมนุษย์แต่ละคนตั้งแต่เกิดจนตาย แม้ชูสก็ปั่นด้ายชะตาเองไม่ได้ ต้องให้ 3 เทพธิดาดังกล่าวปั่นให้ เพียงแต่ด้ายชีวิตของชูสปั่นไม่รู้จักหมดและตัดไม่รู้จักขาดเท่านั้นเอง

อย่างไรก็ตามเรื่องปรัมปราของเทพธิดา 3 องค์แห่งชะตามีหลายสำนวน แสดงถึงความเชื่อถือต่อชะตาแผ่กว้างมากในหมู่ชาวกรีก สำหรับอีเสียดเทพธิดา 3 องค์นี้มีนามว่าโคลโซ ดาเคสิส และอโทรพัส(Klotho, Dacheis, Atropos) เป็นธิดาของเจ้าแม่กลางคืนโดยไม่มีพ่อ แต่อีกตอนหนึ่งอีเสียดให้เป็นธิดาของซุสกับเชมิส เพลโทว์ให้เป็นธิดาขององค์ความจำเป็น(Necessity ใน Republic 617C) ซีเซอโรว์(Cicero) ให้เป็นธิดาของเจ้าแม่กลางคืนกับเทพเอเรบิส(Erebus) คัมภีร์ศาสนาออร์เฟียสให้เป็นธิดาของเทพฟ้ากับเจ้าแม่ธรณี จึงเป็นพี่น้องกับอสูรและอสุรีทั้งหลายตลอดจนพวกยักษ์ตาเดียวด้วย จึงเห็นได้ว่าในช่วงนี้ชะตามีบทบาทกำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์แต่ละคนโดยไม่มีใครเลี่ยงหรือขอร้องแต่ประการใดได้ ต้องยอมจำนนและปล่อยให้ไปโดยคุณิย์ และพยายามอธิบายที่มาที่ไปในลักษณะต่างๆกัน ส่วนมากพยายามเชื่อมโยงกับความเชื่ออื่นๆที่มีอยู่

มาถึงช่วงเอเธนส์รุ่งโรจน์ ความเข้าใจเรื่องชะตาในหมู่ชาวกรีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรุงเอเธนส์ ก็พัฒนาจนกลายเป็นมโนธรรมดำเนินผู้ทำผิดและกำหนดบทลงโทษอย่างเคร่งครัดและไม่มีทางเลี่ยง คงมีเรื่องเล่ากันมากมายเพื่อชี้เป็นตัวอย่างให้คนทำดีหนีชั่ว โดยชูให้กั้วด้วยตัวอย่างของผู้คนในอดีตที่ถูกชะตาคบคุมอย่างใกล้ชิด ผู้มีพรสวรรค์นำเอามาผูกเป็นบทละครร้องโศกนาฏกรรมไว้จำนวนหนึ่ง ส่วนมากสูญหาย

อีเสียดเล่าไว้ว่า ฟาสมคู่กับธรณีเป็นประจำ เกิดอสูรและอสุรีจำนวนมาก มีรูปร่างใหญ่โตน่าเกลียด บางตนมีถึง 50 เศียร และ 100 กร ฟาสมรำคาญและรังเกียจความทะเล้งติงตัวของอสูรเหล่านี้ พอเกิดมาก็จับไปขังไว้ในยมโลกเสียสิ้น ธรณีผู้เป็นมารดาสงสารลูกและเกลียดความทารุณของฟาสจึงสนับสนุนให้พวกลูกๆช่วยกันกำจัดฟาสเสีย พระเสาร์ผู้เป็นอสูรแกล้วกล้ากว่าพี่น้องอื่นๆทั้งหมดขันอาสา แม่ธรณีจึงให้เคียวเป็นอาวุธและแนะนำวิธีให้พระเสาร์ทำสำเร็จตามแผน เลือดของฟาสที่ไหลออกแต่ละหยดกลายเป็นภูตแห่งชะตากรรมจำนวนหนึ่ง ซึ่งเรียกกันต่อมาในรูปพหูพจน์ว่า Moirai, Moirae , Erinyes, Eumenides , Dirae, Parcae ที่กลายเป็นเทพธิดามีนามเฉพาะตัว ได้แก่ Tisiphone , Megaera , Alecto , Nemesis , Adrasta , etc. (ดู กิริติ บุญเจือ, *ปรัชญากรีกระยะก่อตัว* , สำนักพิมพ์จุฬาฯ , 2545, หน้า 35) คำ Erynyes ไม่ใช่ภาษากรีก แต่เป็นภาษาถิ่นของชาวพื้นเมืองเดิมแห่งแคว้นอคาเดียแปลว่า ผู้โกรธ จึงสันนิษฐานว่าเป็นนามของเทวีแห่งความโกรธซึ่งหมายความว่าไม่ปล่อยปละละเลยคนทำผิด แต่จะเอาเรื่องถึงที่สุดแม้จะไม่มีใครรู้เห็นก็ตาม จึงเป็นความคิดเหมือนกฎแห่งกรรมของชาวอินเดียมาแต่เดิม ชาวกรีกคงได้รับความคิดนี้มาดูดซับจากชาวพื้นเมืองเดิมมาเป็นของตนและเล่าเรื่องให้ประสานกลมกลืนกับความเชื่อเรื่องอื่นๆของตน มีอีกชื่อหนึ่งใช้เรียกกลุ่มเทวีเดียวกันในขณะที่ไม่โกรธ คือ ยูมีเนอิดิส(Eumenides) แปลว่าผู้ใจดี เป็นภาษากรีก มีประวัติว่าได้ชื่อนี้เมื่อยูดีเออาเรื่องโอเรสทิส ซาเฟอคลิสสันนิษฐานว่าชาวกรีกไม่ชอบชื่อที่มีความหมายร้าย จึงหาชื่อใหม่ให้เพื่อเรียกได้อย่างสบายใจ เหมือนผู้ไม่ชอบความร้ายของเจ้าแม่กาลิ ก็เลือกนับถือได้ภายใต้ชื่อนามหนึ่งว่าพระมหาอุมาเทวี ชาวเอเธนส์ถวายนามให้ว่าเจ้าแม่เซมนาย(Zemnai) แปลว่าผู้นำเคารพ(Venerable) ในที่อื่นๆก็มีความพยายามผนวกเข้ากับเทพหรือเทวีที่แหล่งนั้นนับถืออยู่ เช่นถือว่าเป็นการลงโทษของเทวราชซุสบ้าง ของเทพอื่นๆบ้างดัง ได้กล่าวมาแล้ว ที่ชอบผนวกมากที่สุดก็คือผนวกกับเทวีดีมิเทอร์(Demeter Erinys) หรือมิฉะนั้นก็ถือว่าเป็นการลงโทษของดีมิเทอร์(The Erynes of the Mother) ที่ฮิตกว่านั้นอีกก็คือผนวกเข้ากับกามเทพ(Eros) คือมีปางลงโทษผู้ไม่ซื่อสัตย์ต่อความรักเรียกว่า แอนทริส(Anteros)

จึงเห็นได้ว่าบทบาทเทวลิจิตของชะตาอีรีนิอิดิส(Erynyes) เห็นได้จากการตีความว่าเป็นเครื่องมือลงโทษของเทพ บทบาทนี้เป็นผลจากการพยายามทะล่อมเข้ากระบวนทัศน์ที่ 1 บทบาทชะตาลิจิตเห็นได้จากการตีความว่าเป็น

กลุ่มญาติที่เป็นอิสระจากเทพและเทวีทั้งหลาย คือมีมาก่อนตระกูลเทพแห่งโอลิมปัส และมีอำนาจดูแลทั้งเทพและมนุษย์มิให้แตกแถวประพฤติตนนอกกริตนอกรอย เฮอร์คลายเทสกล่าวกันว่า “หากสุริยเทพดำเนินผิดทางละก็ ภูติเอรินีอิสนี่แหละจะไปตามตัวมา” (DK 94) โฮเมอร์เล่าว่าภูติดังกล่าวจะรับการพูดของม้าของเทวราชินีอีโรเพราะเห็นว่าอีโรบันดาลให้ม้าแซนเทิส(Xanthus) พูดภาษาคนอย่างไม่เป็นธรรมดา

ได้มีผู้ผูกเรื่องเพื่อสอนชาวกรีกและโรมันให้ทำใจอุเบกขาต่อชะตากรรมและกลัวบาปกันมากมาย บางเรื่องมีคนนำเอาไปแต่งเป็น โศกนาฏกรรมเพื่อจัดแสดงเพื่อสอนและอบรมประชาชนให้มีธรรมะตามหลักศีลธรรมของศาสนากรีกและโรมัน ปรากฏว่าที่นิยมกันมากได้แก่ตัวอย่างชะตาชีวิตในชีวิตของเอเดอเพิสและตัวอย่างการลงโทษตามธรรมลิขิตในชีวิตของโอเรสทิส

เอเดอเพิส(Oedipus) เป็นโอรสของกษัตริย์ เวลาตกฟากได้ถูกพยากรณ์ว่าจะฆ่าบิดาและเอามารดาเป็นภรรยา บิดาจึงสั่งเพชรฆาตนำตัวไปประหารเสียในป่า เพชรฆาตจึงเอาไปทิ้งให้ตายเอง บังเอิญมีผู้นำไปเลี้ยงในต่างแดนจนเติบโตซึ่งเอเดอเพิสเชื่อว่าเป็นผู้บังเกิดเกล้าของตน โอรสก็ทำนายแบบเดิมว่าจะฆ่าบิดาและเอามารดาเป็นภรรยา เอเดอเพิสจึงตัดสินใจทิ้งบ้านเดินทางไปให้ไกลเพื่อฝันชะตาชีวิต เดินไปไกลจนถึงชายแดนของรัฐหนึ่งก็ได้พบผู้ขี่ม้าสวนทางมา เกิดต่อสู้ต่อเถียงจนถึงทำควากันและเอเดอเพิสก็ฆ่าชายผู้นั้นตาย ครั้นเข้าไปในเมืองก็มีเสียงโจษจรรยาว่ามีสัตว์ประหลาดมาประลองปัญญาตั้งคำถาม ถ้าไม่มีใครตอบได้จะฆ่าคนทั้งเมือง พระราชินีทรงมีบัญชาให้หาผู้ตอบคำถามให้ได้ จะมอบบัลลังก์ให้ครอบครอง เอเดอเพิสอาสาและตอบได้ จึงได้รับการยกย่องขึ้นเป็นกษัตริย์และสถาปนาพระราชินีขึ้นเป็นมเหสีคู่บัลลังก์ หลังจากหลับนอนกันแล้วพระมเหสีจึงจำได้ว่าเอเดอเพิสเป็นโอรสของตนเอง และผู้ที่เอเดอเพิสฆ่าในป่าคือพระราชบิดาของตนเอง เอเดอเพิสเสียใจมาก เอาเหล็กแหลมแทงตาบอดทั้ง 2 ข้างแล้วจากเมืองนั้นไป โดยมีภูติเอรินีอิสตามไปรบกวนอยู่ตลอดเวลาจนตาย เรื่องนี้ให้ตัวอย่างทั้งชะตาชีวิตและมโนธรรมคิดตามรบกวน

โอเรสทิส(Orestes) เป็นโอรสของกษัตริย์เอเกอเมมนันแห่งไมซีนี(Agamemnon of Mycenae) ขณะที่กษัตริย์เป็นแม่ทัพใหญ่ไปรบกรุงทรอย 10 ปี มเหสีคบัซซ์บัลลังก์ ครั้นกษัตริย์กลับก็ถูกปลงพระชนม์ โอเรสทิสจึงหาโอกาสชิงบัลลังก์คืนและประหารมารดาของตนกับซุ้ แต่โอเรสทิสก็ไม่สามารถครองบัลลังก์ได้ เพราะจิตใจฟุ้งซ่านจนเสียสติ ต้องระหกระเหินไปอย่างไร้จุดหมายเป็นเวลาหลายปี โอเรสทิสจึงปรึกษาเทพอพอลโลว่าต้องทำประการใดจึงจะพ้นสภาพมโนธรรมวุ่นวายดังกล่าว เทพอพอลโลแนะนำให้ทำความดีบางประการ ชดใช้กรรม เมื่อทำสำเร็จโอเรสทิสก็มีจิตใจสงบผ่องแผ้วตามเดิม กลับมายึดบัลลังก์คืนได้ และปกครองประเทศอย่างสงบสุขต่อมา เรื่องนี้ต้องการสอนว่ากฎแห่งกรรมมีจริงและมโนธรรมก็มีจริงด้วย

ปรัชญาเรื่องปรัมปราที่พบได้ในงานเขียนของบุลท์มานน์(Rudolf Bultmann 1884-1976) มีประเด็นน่าสนใจ จะขอนำมาเล่าสู่กันฟังดังต่อไปนี้

บุลท์มานน์คิดว่าปรากฏการณ์ศาสนาเกิดขึ้นอย่างเรียบง่ายในรูปแบบของเรื่องปรัมปรา อย่างที่ชุดเรื่องปรัมปราเกิดขึ้นในคัมภีร์ไบเบิลภาคพันธสัญญาใหม่ “จักรวาลวิทยาของคัมภีร์พันธสัญญาใหม่มีลักษณะเป็นเรื่องปรัมปราอย่างแท้จริง” ในบริบทของบุลท์มานน์นั้น เรื่องปรัมปราสร้างเสริม “สิ่งกำหนดให้” ให้กับการศึกษาศาสนา ยังผลให้บทบาทหน้าที่ของอรรถปริวรรตมีความสำคัญอย่างมากในการตีความเรื่องปรัมปราให้ความหมายเชิงปรัชญาขึ้นมาด้วยประการฉะนี้ ปรากฏการณ์ของเรื่องปรัมปราที่บุลท์มานน์จะใช้แทน

ตัดสินเรื่องต่างๆที่เขาศึกษา แต่นุลท์มานน์ก็คิดว่าเรื่องปรัมปราเชื่อถือไม่ได้ เพราะเป็นเพียงการแสดงความเข้าใจเรื่องเอกภพของยุคก่อนวิทยาศาสตร์ เมื่อเป็นเช่นนี้ นุลท์มานน์ก็เชื่อไว้ล่วงหน้าแล้วว่าคนยุควิทยาศาสตร์ไม่สามารถจะเข้าใจได้ ดังข้อความว่า

“ไม่มีใครจะรับเชื่อโลกทรรศน์ตามใจชอบ – ทุกคนถูกกำหนดไว้แล้วให้เชื่ออย่างไร ตามแต่ว่าเขาอยู่ช่วงไหนของประวัติศาสตร์”

“ความรู้และความสามารถควบคุมโลกของมนุษย์ ได้ก้าวหน้าด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีถึงขนาดที่ว่า เป็นไปไม่ได้แล้วที่จะเชื่อโลกทัศน์ของคัมภีร์พันธสัญญาใหม่ตามตัวอักษรอย่างจริงจัง และก็ไม่มีใครจริงๆเสียด้วย”

“เรื่องปรัมปราเกี่ยวกับวาระสิ้นโลกเป็นเรื่องเชื่อไม่ได้ด้วยเหตุผลง่ายๆว่า การกลับมาของพระคริสต์ไม่เคยมีจริงตามที่คัมภีร์พันธสัญญาใหม่คาดหมายไว้”

นุลท์มานน์จึงสรุปว่า ประวัติศาสตร์ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าเรื่องปรัมปราไม่มีอะไรจริงตามตัวอักษรเลย จำเป็นต้องตีความออกมาให้ได้

จากข้ออ้างของนุลท์มานน์เช่นนี้ ก็หมายความว่าเรื่องปรัมปราทั้งหมดเป็นเรื่องเพื่อเอื้อจากจินตนาการเท่านั้น ไม่มีคุณค่าใดทางด้านจิตใจ ถ้าต้องการคุณค่าด้านจิตใจก็ให้ศึกษาเอาจากภาษาวิชาการร่วมสมัยก็แล้วกัน หรือเราอาจจะแย้งว่าเรื่องปรัมปายังมีคุณค่าด้านจิตใจอยู่ ก็ต้องชี้แจงว่ามีคุณค่าอะไรบ้าง มีอะไรค้ำประกันว่าจริง นั่นคืออยากจะยืนยันว่าแม้โครงสร้างของเรื่องปรัมปราจะไม่เข้าข่ายภาษาวิชาการ(ภาษาอุดมคติ)ก็ตาม แต่เนื้อหาทั้งหมดมีความหมายและคุณค่า ซึ่งจะตีความออกมาได้ก็ต้องใช้ทฤษฎีตีความที่เหมาะสมกับเรื่องปรัมปรา จึงตั้งกระทู้ขึ้นมาได้ว่า 1.เจตนาและเป้าหมายของเรื่องปรัมปราไม่ใช่เสนอโลกทัศน์ปรนัย แต่เสนอความเข้าใจของสมัยที่แต่งเรื่องปรัมปรานั้นๆถึงตัวเองและสิ่งแวดล้อมของคน 2.เรื่องปรัมปราแสดงความเชื่อมั่นของคนสมัยที่เรียบเรียงหรือแต่งเรื่องปรัมปรานั้นๆว่าเอกภพมีกำเนิดมาอย่างไรและมีจุดหมายปลายทางอย่างไร และสำหรับพวกเขาที่ยังไม่รู้วิชาการที่เป็นวิทยาศาสตร์ พวกเขาจึงเชื่อว่าคำตอบจะต้องอยู่นอกขอบข่ายของความเป็นจริงที่มีประสบการณ์ได้ ส่วนโลกแห่งประสบการณ์ก็ไม่มีกฎเกณฑ์ในตัวเอง เหตุการณ์ต่างๆทั้งหลายขึ้นกับความต้องการของพลังลึกลับที่มีอำนาจในวงจำกัด(*Kerygma and Myth*, pp.10-11) และกระทู้ดังกล่าวไม่ต้องการข้อพิสูจน์ เพราะเป็นมูลบทของกระบวนทัศน์ที่ 2 ตอนต้น จึงสรุปต่อได้เลยว่า เป้าหมายของเรื่องปรัมปราก็คือพูดถึงอำนาจลึกลับที่มีประสบการณ์ไม่ได้ แต่มีฤทธิ์อำนาจบันดาลให้เกิดอะไรขึ้นมาก็ได้กับคนและโลก เนื่องจากขณะนั้นไม่มีศัพท์วิชาการ นักปราชญ์จึงแสดงความเข้าใจออกมาเป็นเรื่องปรัมปราด้วยโวหารภาพพจน์ ไม่อาจจะเข้าใจได้โดยตรง ต้องตีความจึงได้ความหมายและเห็นความสำคัญ